

Две приче – Светолик Станковић

ЂАК

(Казивање наредника водника Проке Стаменковића, учитеља Народне основне школе у Брду)

Друга је половина, овог по Србију библијског, јануара. Не знам тачно који је датум. Изгубио сам појам о времену откад смо кренули из Пећи. Оријентишем се по звездама, кад их има, кад се понекад накратко разведри небо. Све ређе се појављују, изгледа да су нас и оне напустиле. Пењемо се и спуштамо стрминама какве нисам видео до сада, прелазимо преко кланаца и урвина застрашујућег изгледа, препуних снега и леда. Као на некој непознатој планети из времена леденога доба. Војници, официри, цивили, све се помешало и претворило у дугачку црну змијурину коју су немирни чобанчићи пребили, па се једва вуче, стење, пишти и тражи себи склониште, не знајући да ли ће га наћи. Прича се да су негде у тој колони очајних и изгубљених у врлетима Албаније, краљ Петар, стари чича Пера, и председник владе Никола Пашић. Ко зна? Можда и нису. А приче о њиховом присуству међу овом гњецавом, полураспаднутом масом, коју је више тешко дефинисати, могу бити пропаганда, да не клоне и оно мало, сасвим мало духа, што још носимо у себи. Дани су мокри и хладни, ноћи ледене, па се нешто бедних дроњака у које смо увијени скоре од леда. Измождени, изгладнели, лелујамо путевима као вејке, по овом беспућу којег људска нога пре нас није газила, оптерећени додатно леденим оклопима. Да би бар мало одушио себи муке и патње, мој сапатник из колоне, Дина артиље-

рац без артиљерије, земљоделац без земље и плуга, јужносрбијанац који мисли да је више никада неће видети, каже промрзлим гласом:

„Гос’н водниче, осећам се кô Краљевић Марко“.

„Не разумем, како то мислиш?“

„Па, тако, брате, као да имам његов оклоп на себе. Једва носим овој малко од душу што још има у мене, а морам да носим и овуј натамију од лед, кад стегне ноћна сувомразица“.

„Ћути и трпи, мисли на нешто лепо, биће ти лакше“, храбрим Дину, ни сам не верујући у то што му кажем.

„Е, мој гос’н водниче, лепо је одамна побегло од нас, него да некако прегурамо до теј савезничке лађе, које нас чекају тамо негде на море, тако се бар прича. Које ће буде, јебем ли га, ће видимо“, помирен са судбином, заврши мој сапутник и ућута, пазећи да се не стремкне низ клизаву обалу реке на коју наилазимо.

Висок, снажан човек тридесетих година, свикао сваком белају и муци, неустрашив у биткама, почиње да посустаје у овој бежанији, изнурен глађу, напорима, бригама, не за себе него за ону ситнеж од деце коју остави на руке својој кроткој и радиној дружбеници. Шта ће бити са њима ако он не претекне? Ако мањка од метка или болешчине, изнурености или аустријског сумарена на мору, ко ће подизати и на пут изводити оно петоро нејачи? Гледам га и као да му читам мисли. Непрестано ми кљуца у глави, ако овако снажни људи почну да посустају, шта ће бити са онима слабијима, несвиклим овим надљудским напорима.

Сишавши низа стрмину почињемо да се пењемо неком благом косом прекривеном танким, местимично скореним снегом. Подупирем се пушком уместо штапа, да бих лакше корачао. Празна, зарђале цеви од кише, снега и влаге који нас прате целим путем, ни за шта друго не би могла ни да послужи.

У једном тернутку приметим са моје десне стране младих од неких седамнаест - осамнаест година. Висок, танковинаст, плавокос и плавоок, у похабаном војничком шињелу, белом вуненим шалом око врата и главе. Сав је из једног комада, како би се рекло. Баш онако како доликује младости, чак и у овом пострадању. Најчешће иде поред мене, са моје десне стране. У рукама носи завежљај од непромочивог војничког шаторског крила, љубоморно га пазећи као да је у њему каква драгоценост. Нико од нас не зна шта је унутра, какво се лично благо скрива, кад га овај, још скоро дечак, овако чува. Бацисмо топове низ литице, теже наоружање заврши за њима. Осташе нам само пушке, не свима, неки их зафрљачише у провалије, јер смо били без иједног метка.

Наш ћутљиви сапатник вуче свој завежљај и стрепи над њим као да је Мирослављево јеванђеље или нешто још светије. Придружио нам се на самом излазу из Пећи кад кренуемо уз албанске недођије. У непрегледној маси придошлих цивила, жена, деце, старца, нижих државних чиновника и инвалида који су могли да се како тако крећу, бејаше и овај младић. На неки необјашњив начин одмах је привукао моју пажњу. Дисциплиновано је корачао у колони, мало, или готово да уопште није причао ни са ким. Ако би неком невољнику затребала каква помоћ прискакао би без речи, помогао шта и колико је могао, и настављао пут ћутећи. Увече поред ватре, око које су се гурале жене са децом и старци, увек би сео на пристојном одстојању, правећи места онима којима је ватра била потребнија. Никада га нисам чуо да се жали на нешто или неког. Задивило ме крајње стоичко подношење страшног нам усуда. Да ли је то младост одолевала или је момак од чвршће јапије, није ми било јасно. Али, од оног завежљаја није се одвајао ни на тренутак. Кад би накратко задремао седећи, држао је драгоценост на крилу, чврсто притиснуту обема рукама.

На путу између Скадра и Драча наишли смо на реку Мјаћу. Брза и плаховита бејаше незгодна препрека за несрећнике, којима је и сопствено тело било превелики терет, на путу танке и неизвесне наде. Преко клизавог брвна прелазимо дуго и пажљиво. Пад у ледену воду на јануарској хладноћи за многе би значио крај путовања, али и свих мука, свакако.

Испред мене је ишао власник драгоценог завежљаја, обазриво ступајући брвном, корак по корак. Иза мене бејаше Дина, артиљерац без артиљерије и земљоделац без земље и плуга. Кад смо стигли готово пред сам крај брвна дечак се чудно заљуља. Бојао сам се да не падне у реку, па га инстинктивно гурнух ка обали. Он паде ничице на блатњаву стазу која је са брвна водила даље у ретку букову шуму. По несрећи, завежљај је већ пливао низводно. Јуноша удари у кукњаву како је изгубио све што има у животу. Док сам му помагао да устане љутито сам говорио:

„Јеси ли луд, море! Чувај главу, мани се тог пакета, ђаво га однео.“

Док смо се нас двојица расправљали, он непрестано кукајући за завежљајем, ја љутећи се на њега што је толико блесав и не води рачуна о себи, кракати и снажни Дина излазио је из ледене Маће, носећи у рукама све богатство нашег младог сапатника. Пружајући га збуњеном и уплашеном власнику, простосрдачно, готово рођачки, питао га је:

„Богати момче, по цел пут ‘оћу да те питам, које ти је тој толко важно у тај твој пакет. Не одвајаш се од њега кô дете од мајкину сиску, од чега се ради?“

„Ту су ми књиге које сам понео, кад сам полазио од куће.“

„Књиге! Е, ако су књиге, не жалим што се све умокри у овуј ‘ледену водурину. Нека ти је срећно, и у здравље. Кад овуј калакурницу претуримо преко главу, ће ни требав и књиге и писмени људи. Без тој држава не бива.“

Настависмо пут даље. Дина се испрсио, па дошао некако сам себи важан што је из воде спасио књиге, које мора да су важне кад их овај момчић овако љубоморно чува.

„Ако сам ја неписмен, нека има онија који су писмени, да има кој да ни води државу. Овај ће сигурно долеко да догура кад се будемо ослободили и врнули у нашу Србију. Е, Дино, Дино, и ти да учиниш нешто паметно у твој век“, сажалјиво је хвалио себе спасилац корачајући лакше и бодрије.

Идући кроз ону букову шуму улазили смо у њене све гушће делове. Паде ми на памет, Боже, ево данима се ломама овим гудурама и урвинама, а ја не знам како се зове овај, ни дечак ни момак. Одакле је, како је доспео до нас и због чега? Нисам издржао, почео сам разговор са њим, иако он, рекох већ, није био разговорљив.

„Како се зовеш момче и одакле си?“, упитах.

„Ја сам, господине водниче, Душан Матић, родом из Ћуприје. Ђак сам седмог разреда гимназије.“

„Зашто си кренуо са нама у ову погибелъ и несрећу, која те мука нагнала?“

„Врховна команда и сам Пашић одлучили су да све младиће старије од петнаест година поведу са собом у избеглиштво, да не паднемо у аустријско заробљеништво. Они, који су кренули раније, отишли су возом преко Скопја до Солуна. Ја закасних, Бугари блокираше пругу упадом у Македонију и ево ме овде са вама. Прича се, да ће нас ђаке

влада послати на школовање у Француској. Но, дај Боже, да најпре прегурамо ове муке и стигнемо на одредиште, после ћемо лако. То је цела прича.“

„Срећно ти било ђаче. Буди добар ђак и не заборави Србију и Србе. Кад изучиш школе врати се у своју Ћуприју, и нашу милу напаћену Србију.“

„Хоћу, сигурно ћу се вратити, господине водниче, не сумњајте у то ни за тренутак.“

**

У кафани „Козара“ седе два старца, Солунца. Притисле године, али они им се не дају. Мезете салату од парадајза, краставца и црног лука, заливајући је меком шљивком. Два ратна друга, Прока, пензионисани учитељ Народне основне школе у Брду, инвалид без леве руке до лакта, и Дина, инвалид без левог ока, преко којег носи е-шарпу од црне коже. Млади и неуки нисмо знали шта овај белег значи, какве се невоље и муке крију иза њега. Школе које смо учили ћутале су о томе.

Седе ратници, мезете, пију и сећају се времена у којима су оставили своју младост, најбоље године и делове тела. Сећају се и оних који оставише највише што се може оставити – живот.

За суседним столовима су људи из генерације њихових синова. Причају о својим борбама, погинулима и несрећама кроз које су прошли. Ове старе ратнике, поспрдно називају солунашима и багателишу их на сваки начин. Не љуте се старине. Знају мудре седе главе, синови њихових синова вратиће им на исти начин.

Потегавши већи гутљај из чокањчета, обарти се Прока свом сабеседнику:

„Исписниче, сећаш ли се, можда, онога ђака чије си књиге извадио из ледене Мјаће кад газисмо кроз албанске врлети и скрке?“

„Како да се не сећам. Шта је било сас њега?“

„Скорих дана слушао сам Радио Београд и чујем човека који прича о књигама које су му пале у набујалу и ледену реку, а неки сељак скочио и спасио их. Завршио је причу речима: Ја ценим књиге због тих сељака.“

„Видиш, Дино, није те заборавио наш ђак, сада један од најпознатијих српских песника и професор на Позоришној академији у Београду, Душан Матић.“

„Ма, немој, богати, значи дотле је догурао наш ђак. Свака му част. Знао сам ја да ће тај да постане голем човек, видело се то још онда. Е, фала му што се сетио мене сељака. Нека се неко сети и нас, макар и накратко. У тој име, да попијемо још по једно чокањче, у здравље нашега ђака, песника и професора. „Ма, знаја сам ја...“, не доврши реченицу Дина, бришући сузе које су кренуле из здравог ока, низ румено старачко лице.

НОЋ ПОРЕД ВАТРЕ

Нека је благословен онај који је измислио ватру. Овако сам говорио увек, кад бих, враћајући се из школе, промрзао и мокар до коже, улазио у загрејану собу. Да ли је Прометеј украо ватру и дао је људима, па због тога био сурово кажњен, или су је наши пећински преци пронашли случајно крешући камен о камен, можда тарући дрво о дрво, ко ће то тачно знати. Митови и легенде трају таман колико и људски род и сваки народ их прича на свој начин.

Нама остаје да им верујемо или их одбацимо као нешто давнашње и анахроно. Било како било, понављам врло често, нека је благословен онај који је пронашао ватру. Нису случајно основни елементи на овој усудној нам планети, земља, ваздух, вода и ватра. Можемо само замишљати како се осећао наш прапредак кад се први пут огрејао поред ватре, на њој скувао или испекао месо дивљачи, које је до тада јео сирово и крваво, тек донесено из лова. Како су се радовала његова деца кад су огрејала помодреле руке од студени.

Можда се питате чему овај кратки и непотпуни увод у причу о ватри, и моја наклоност ка њој. Један од разлога је тај, што сам своје школовање у градовима провео у леденим собама без ватре. Ко је имао ту привилегију да устаје и леже, да учи по десет сати дневно у соби, на чијим се зидовима ухватила сига од ледених капљица, разумеће о чему говорим. Кад се прсти скочане од хладноће, а оловка или прибор за цртање постану тежи од балвана, ноге утрнуле од никада загрејане подрумске собе са земљаним подом; онда не помажу много амбиције, жеља за успехом, ни младе године. Лажу познати и прослављени писци, који у својим књигама величају сиромаштво, до аскетизма, као предуслов за велика дела и да младост може све. Можда и може, под условом да се не пита за цену. А цена је здравље. Прескупа. Колико је само младих песника и научника платило ову цену. Зар Чехов не записа, оно што племићи добијају по природи ствари, порочници плаћају здрављем.

Други и много важнији разлог за увод о ватри је сећање мог старог комшије, деде Мијајила, ратника из Балканских ратова, потом и Првог светског рата, те кланице и безумља

без граница, којег данас врли фалсификатори историје и свега што је прошло, називају еуфемизмом Велики рат.

*
**

Бејаше то пре више од пола века. Кад пре прођоше толике године, Боже благи?! Зимске ђачке ферије проводио сам у мојем родном Брду, удаљеном тридесет километара од града, и око петнаест, од главнога пута и железничке пруге. Утонуло у дубоке снежне сметове и сањиву тишину зиме, разбацано по обронцима Брђанске Горе, живело је Брдо још старим животом минулих времена. Електрика тек што је стигла до њега, у инат старцима који су тврдили да струја не може доћи, јер је велика стрмина испред села, а инжињери су одредили трасу далековода баш преко ње, као у инат некоме. Падеше чак и опкладе са млађима који су тврдили да струји не сметају брда и планине, успони и косине, она може да прође свуда — тамо где се поставе жице. Један сеоски песник и наклапало, иначе близак рођак другарице Ранке Шљививић, помало шеретски, помало песнички додаде: „електрична струја је глупа ствар, без дилеме и трице, иде свуда где види жице“. Разуме се да старци изгубише опкладу, као и много тога што се изгуби у старости. Уприличи се у Брду велика прослава Првога маја те 1961. године, на Празник рада. Говоре одржаше и дебело се почастеше другови из вишег руководства. Од старијих сам слушао да ови представници радничке класе и нису радили ништа друго, сем што су ишли са прославе на прославу, отварали изграђене објекте, ударали камен темељац за неке нове, посећивали значајна места из ближе прошлости, обележавајући годишњице битака за које су само они знали. Увек са црвеним каранфилом на реверу. Она даља прошлост није их

занимала. Увек би наглашавали да су велике радне победе дело радног народа предвођеног његовом Партијом, на челу са највећим Сином свих народа и народности. Поводом електрификације Брда важан друг одозго, цитирао је неког друга Лењина који је рекао: „Електрификација плус индустријализација, једнако социјализам“. Додуше, у Брду није било никакве индустрије, ни у најдаљим перспективама и плановима, али ако је тај велики друг тако рекао, сигурно је тако, и никако друкчије не може бити.

Пута до Брда није било, сем колотечине која је могла сличити путу, раскопана и пуна вирова за време пролећних киша, или стврднутих џомби кад стегну мразеви. За запрежна воловска кола, коње и магарад, сасвим довољно. Нама, брђанској сиротињи, ноге бејаху најсигурније и готово једино превозно средство кад одлазисмо у Град, печалбу, школу или војску. Но, електрика унесе неке новине у живот Брђана. Бољи домаћини поставише сијалице у свакој соби и испред куће, да се види кад домаћин долази са каквога збора у селу, или кад му долазе срамни гости. Они сиромашнији задовољише се са по једном, највише две сијалице, од четрдесет свећа, јер је струја скупа, а времена оскудна. Мој отац се задовољи двема сијалицама, али учини велики искорак у породичном стандарду, и трошку. Набави однекуда половни радиоапарат Космај, и поче да слуша Глас Америке. Додуше, слушао је смањивши тон на најмању меру и приближивши се гласу некаквог Грге Златопера на пар сантиметара. Остали укућани су или морали да ћуте као заливени, или да спавају иако им се не спава. Ако би се ко преварио да повиси тон у разговору, отац би викнуо, ћутите бре, нешто много важно се прича преко ра-

дио, изгледа ће почне рат између Руси и Американци. После овакве катаклизмичне прогнозе, сви би занемели од страха, а најплашљивији би излазили у ноћ, поради себе. Још су добро памтили недавно минули рат.

У вечерњим сатима, не знајући шта ћу са собом, слушао сам музику, углавном народну, јер је забавна музика, или, не дај Боже, поп музика била велика јерес за моје родитеље, бабу поготово. Једне вечери, сасвим случајно, чуо сам неку радио драму у извођењу најпознатијих глумаца тога времена. И отада, ево до данас, радио драма остаде ми најмилија забава, разонода, али и извор сазнања о великим драмским и књижевним текстовима. Од Милована Глишића до Гогоља, Достојевског, Ибзена, Стриндберга и многих других великана писане речи.. Хвала ономе, ко се досети тако племенитог посла.

Рекох већ, да је у непосредној близини моје родитељске куће живео стари деда Мијајло, ратник свих ратова које је Србија водила од дванаесте до осамнаесте године, како је нарочито наглашавала старина. Кад би га питали колико му је година, мало би се поисприсио и славодобитно узвикнуо: „Начео сам девету деценију, газим осамдесет и другу годину“. Упознао сам га кад ми је било пет, можда шест година, док сам чувао овце на брду Каланчука. Иако веома мали морао сам да се укључим у поделу послова и привређивање, нема цабе једење `леба — како су ми говорили старији. Хладна јесења киша, кошава, врело летње сунце, целодневно ходање за ненаситим овцама, све то није било ништа према страху од вукова. Онако сићушном и нејаком, један други старац, сушта супротност деди Мијајилу, злоћа и намћор, стално ми је говорио како на овом брду на којем пасем

овце, има вукова, те треба да се припазим. Опасни су и злочести, поједу овцу зачас, а богме и чобанчета, нарочито ако је мало као ја, онако, као рекло би се, десерт. Мојим мукама и страховима не бејаше краја. Шћућурен испод покровца од козје длаке, непрекидно сам мотрио са које ће стране доћи та страшна неман са разјапљеним чељустима и зграбити ме. Збогом, животе мој, уздисао сам на смрт преплашен. Трајало је то, све до дана кад је деда Мијајило наишао са својим стадом и придружио ми се на пропланку, са којег смо као на длану гледали Мораву и њена поља. Охрабрен његовим присуством упитах га, да ли овде има вукова. Погледа ме са неверицом, одмахну руком као да се брани од летњих ситних досадних мушица и готово викну:

– Бог с тобом, дете, какви вукови, каква чуда, ко ти је то рекао?

– Деда Ација – одговорих полугласно.

– Није тачно, лаже тај угурсуз, не слушај ти њега ништа што ти каже. Кад се родио њега су задојили лажом уместо мајчиним млеком. Нема овде вукова, никада их није ни било. Оно, деси се да за време великих снегова и оштрих зима прође неки од тих лопова, али само прођу и продуже према Кукавици или Чемернику. Не плаши се, ја сам увек негде близу тебе и твојег стада. Пази ти угурсуза и лажовчине, нема паметнија посла него да плаши дете, магарац матори, – бесно заврши деда Мијајило.

Отада, па до мог поласка у школу, кад предадох стадо стрицу, непрестано сам се дружио са мојим заштитником и мојом слободом, старином Мијајилом. Обичавао је да нађе згодан пањ или овећи камен, понамести се, припали лулу и почне да прича. Надугачко и нашироко, онако како то

раде старци који су прошли сито и решето, видели и доживели, страдавали и спасавали се, спустили се на само дно ратнога пакла и мислили да је са њима готово, а потом излазили из свега готово неокрзнути. На старом олињалом и на многим местима поцепаном гуњу, тачно на оном месту испод којег куца срце, висила је нека значка, коју би старац занет причом, по навици повремено помиловао. Кад сам га питао каква је то значка, одговорио је љутнувши се:

— Није то значка, дете моје! Ово је одликовање, Карађорђева звезда, коју сам зарадио за показану храброст у ратовима. Није било нимало лако добити је, ето, мени се посрећило. После једне ноћне акције у којој сам заробио скоро читав вод Аустријанаца. Али, то је била Божја воља, тако је Он хтео, ја сам само вршио своју дужност према Краљу и Отаџбини.

Признајем, слушао сам, памтио, али сам мало шта разумео.

Одох из Брда у Град, почех да ломим главу књигама, смрзавам се по подрумима недовршених кућа које саградише дојучерањи земљоделци, садашњи железничари, радници у фабрикама, рабације, помоћни радници у државним надлештвима. Постадох абонент ђачке мензе чији су оброци најмање личили на храну за младе људе. Почех да сањам своје снове, блесав каквим ме је Бог дао. Сањао сам да ћу освојити и променити свет. Мој идол, чак више од идола, мој бог, бејаше Ернесто Че Гевара. Његов велики постер држао сам на зиду ђачке собе. Кад сам видео једну његову фотографију у војничкој униформи, на неком међународном скупу углађених дипломата у фраковима, у Женеви; том граду белосветских варалица, криминалаца и убица; у мојим очима

Че се ваздиже до недостижнога божанства. Кренух у живот са тим постером, да ми буде друг и пријатељ на оном неизвесном путу о којем ништа нисам знао, тек сам понешто слутио. Че заврши у недођијама Боливије међу тупим тупамаросима, који га продадоше за бедну своту нарко долара, моји се идеали помешаше са моравском прашином, поставши и сами прашина, ја кренух наopakим путем, у пратњи два најнезгоднија сапутника – поезије и пића.

Тог јануара 1965. године бејаху моје последње ђачке ферије. Некако, баш у то време, читао сам Српску трилогију, Стевана Јаковљевића. Стигавши у Брдо потражих деду Мијајила, са намером да ми он каже неке детаље из времена ратовања, о којем говори значајан српски писац у својем занимљивом књижевном делу. Хтео сам да чујем још једног, мени блиског, учесника и сведока, како то имају обичај да кажу егзалтирани новинари, који се сете славне прошлости и предака, после повеће количине малигана у кафанама близу редакција.

Затекох старца поприлично оронулог, необријаног и запуштеног, како седи поред огњишта, са лулом у зубима и штапом о који се ослонио, и којим би повремено царао ватру. Тргнувши се из својих мисли после мог поздрава, кратко рече:

– О, школац, стигао си. Ја већ помислих да си заборавио свог деда Мијајила. Ко те сада брани од вукова тамо у том граду?

– Нема вукова у граду, – залетех се.

– Ех, мислиш да их нема? Има их, има, и то на две ноге, а они су најопаснији. Чувај их се, мој школац, иначе ће те кад тад растргнути, а мене неће бити да те браним. Осећам да ми

је време путовати. Чека ме последњи пут којим свако од нас мора пропутовати. Спреман сам и молим Господа да ми га приправи по Његовој вољи и нека буде бар мало лакши од овога којим идем скоро већ један век.

— Не жури, деда Мијајило, имаш ти још посла на о-вومه свету, онај тамо нека причека, ионако је добрано пре-насељен.

— Не вреди, дете моје, не вреди, осећам да ми се ближи последње пролеће. Па, нека, доста је вала и било. Него реци ми, како твоја школа, хоћеш ли се још дуго забавити у њој или ћеш се скинути са леђа оцу и мајци.

— Ове године завршавам, ако Бог да, потом ћу почети да радим. Постаћу свој човек, имаћу своје парче хлеба, како се то говори код нас.

— Баш лепо, баш лепо. Нека ти је са срећом.

Бацивши букову цепаницу у ватру која бејаше ута-њила, мој саговорник заћута. На тренутак ми се учини да је задремао. Нисам хтео да га узнемиравам питањима. Знао сам да ће се нагло тргнути из дремежа и бити спреман за разговор. Тако и би. После десетак минута протрља руком очи, накашља се и као извињавајући обрати ми се:

— Не замери старцу, мало сам задремао. Деси ми се то чешће задњих година. Кад одлутам у мислима, кад се загу-бим у неким давним временима, заспим и наставим да се у сновима крећем кроз сећања и пределе којима сам се не-када ломатао, пратећи вољу судбине.

— Ништа зато, не смета ми. Дошао сам да разговарам са тобом. Ја сам сада одрастао човек који се сећа твојих дав-нашњих прича, али као кроз маглу. Био сам сувише мали да бих запамтио све што си ми причао. Хоћу да те питам, да

ли се сећаш неког детаља, неког догађаја, из твоје богате ратничке прошлости, којег би посебно издвојио? Има ли нечега што ти је остало у сећању и чега ћеш се сећати, што кажу, и на самртном часу?

Дуго ћутање. На тренутак сам помислио да чича није поново задремао. Преварио сам се. Бацивши нову цепаницу на ватру, напуни лулу, припали је малим угарком са огњишта и поче своју причу, тачније, исповест.

– Пребирам у памети, много је значајних догађаја који заслужују да буду запамћени заувек. Ипак, постоји један којег ћу памтити и на судњем часу. Било је то оне године кад аустријска војска навали преко Дрине, порази нас на Мачковом Камену и поче да нас потискује све јаче и јаче. Пуче вест да је рањен ђенерал Бојовић. У војсци расуло и наред. Да зло буде веће, са разбијеном армијом повлачи се и народ. Углавном старци и жене са нејачи. Многи војници напустише јединице и похиташе кућама да спасавају своје укућане. Са Србијом је готово, спасавај своје најмилије, тако је размишљао многи до јуче храбар и срчан ратник, сада клонуо духом, изможден напорима, хладноћом и глађу. Кроз кратко време, пронесе се глас да команду над армијом у расулу и бежанији преузима ђенерал Живојин Мишић. Слушам официре, зову га Жућа. Ваљда је био жутокос, па га зато тако зову, не знам, ја га никада нисам видео. Једни причају, како је он из ових крајева, познаје сваку стопу западне Србије и да ће смислити неку чараламу аустријским ђенералима, други опет кажу да нема ништа од та посла и да нам је дошао крај. Питање је дана, када ће Србија капитулирати. Питамо поручника Милојевића, Шумадинца, срчаног одважног официра; чије је команда искључиво била:

„За мнош соколони, једном се мре, једна је мајчица Србија, за њу вреди погинути“.

„Господине поручниче, докле ћемо се овако вући по овом блату, лапавицама и гудурма, има ли овоме краја?“

„Повлачимо се соколони моји све до линије Рудник – Горњи Милановац. То је наредба ђенерала Мишића. Да се удаљимо што више од аустријске артиљерије, оданемо мало и преноћимо неколико ноћи на сувој слами и под кровом какве такве колибе, опскрбимо се муницијом и одећом, колико је то могуће. Потом ћемо кренути у напад и да покажемо Аустријанцима чија мајка црну вуну преде“ – тако рече и оде напред да види шта се догађа са артиљерцима који су закрчили пут.

Једне вечери, заустависмо се изнад села Мрамора, на ивици буквика од којег је почињао велики успон. Постависмо нешто што би требало да буде војнички бивак, од шаторских крила, ћебади и коњских покробаца. Спуетала се ледена новембарска ноћ, на небу се појавише звезде које значе само једно, биће мрара, кукала нам мајка. Онако по-

кислима, само нам је још он требао. Уђосмо мало дубље у шуму и наложисмо ватру да се грејемо и колико толико доскочимо кијамету који нам се спремао. Да бисмо се заштитили од непријатељских погледа опколисмо је теллима, шињелима, ћебадима и грањем. Одложисмо пушке и остало наоружање, али да нам буде при руци, злу не требало, и распоредисмо се, водећи рачуна да свако нађе себи места ни близу ни далеко од спасоносног огња. Биле су ми двадесет и четири године, али, чини ми се, тада сам први пут схватио праву вредност ватре, топлине и њеног утицаја на расположење човека. Хладноћа је много гадна ствар, кад

се нађеш напољу, у шуми, под звездама и осветнички ведрим небом.

Презалогацисмо, ко је шта имао у ранцу, делисмо и последњи комад таина, поведосмо разговор о овоме и о-номе, како то бива међу људима у невољи. Неко рече, да му је скорих дана слава, свети архангел Михаило, други додаде да ће његова слава бити за месец дана, јер слави светог Николу, само не зна да ли ће је дочекати жив. Нишанџија Вукола прекрсти се и подвикну му: „Помери се с места будало. Дочекаћеш, сигурно ћеш дочекати, помоли се крсној слави и светом Николи да ти помогне. Нећемо ваљда да изгинемо сви, неко мора да преживи све ово, да би некада поред огњишта причао унуцима. Ако их буде интересовало“ – забрунда зловољно Миленко митраљезац.

Кад се мало огрејасмо, почесмо и да дремамо. Рачунамо да је непријатељ далеко од нас, па не обраћамо нарочиту пажњу на наредникова упозорења да будемо на опрезу. Не знам које је доба ноћи било, наредник Станојло викну: Стој! Руке увис! Шкљоцну затварач на пушци. Као опарени скочисмо сви до једног, расанисмо се у трену. Нисмо могли да верујемо својим очима. Десетак аустријских војника, стајало је са подигнутим рукама. На наредникова питања, мрнцали су нешто, али ми их нисмо разумели. Чувши галаму, поручник Милојевић дојури из мрака и поче да на немачком разговара са незваним гостима. Ми стојимо као пањеви, изненађени, осрамоћени што смо дозволили да нам се приближе неопажени, могли су да направе ршум, да нас побију. Они, несрећници, и даље са подихнутим рукама, објашњавају нешто речима, нешто рукама, уплашени више него ми. Но, тек смо имали да се изненимо и

упрепастимо. Поручник нам објасни да су ови кукавељи видели нашу ватру; значи лоше смо се маскирали, открили смо свој положај. Оно, зна се, ноћу се и жишка од цигарете види далеко камоли заложена ватра. Елем, видели и кренули да се огреју, јер им је њихова команда строго забранила ложење ватре. Кад чусмо ову невероватну причу почесмо да се договарамо шта нам је чинити. Једни су тврдили да су то шпјуни, други су били попустљивији. Ама, људи, видите ли да су несрећници као и ми. Потерали их отуда, нас одовуда, па сад кусамо исту крваву чорбу, од сопственог меса и крви. Дајте направите им места поред ватре. Поручник је све време ћутао, да би на крају наредио: „Пустимо их да се греју са нама. Будите на опрезу! Држите сваког на оку и нишану, приметите ли њихове најмање сумњиве кретње и радње, пуцајте без милости“.

И тако, мој школац, проведосмо заједно ту ледену новембарску ноћ, ми и аустријски војници. Десила се међу њима два Чеха која су натуцали помало српски, те се сербез испричасмо са њима. Сазнали смо да су петорица Аустријанаца и тројица Мађара. Кажу да су сви сељаци и радници, да им је рата преко главе, да их старешине држе ниже од стоке. Коњ је у аустријској војсци много вреднији него човек, поготово ако није Аустријанац. Сви су, тако кажу, фамилијарни људи и једва чекају да се ова несрећа заврши, па да се врате кућама и имањима. Ех, мислим се ја, а ко то од нас не би хтео. Али, зашто сте уопште долазили овамо, за чије бабе здравља насрнусте на нас? Ви и ми разликујемо се много. Ви нападате, ми се бранимо. Но, ко ће ту бити паметан, унуче мој. Ратове и не воде народи, хоћу да кажем обични људи, њих почињу и воде цареви и краљеви,

да би једни другима отели земље и градове. Крај крајева, склапају некакве минове и погађају се као матрапази на пијацима. А изгинули, унесрећени, уништен мал, сирочићи о којима нико не води рачуна, самохране удовице и несрећне мајке... Ником ништа, пуј пике, не важи. И тако је од како је света и века, и докле ће, и због чега? Само зато што је неким моћним људима свега мало на овоме свету, ма колико да имају. Нешто се мислим, господо моћни, ви којима је све мало, па бисте хтели још, још и још, узмите оружја, у томе не оскудевате, изађите једни другима на мејдан и убијајте се до миле воље. Оставите обичне људе на миру. Њима је потребно мало да би били срећни и задовољни. Кућно огњиште, здрава дечица и вредна домаћица, мало њивица и винограда, ливада и воћњака, нешто шуме за дрва да би се зими огрејао, ето царства човеку нишчег духа, здраве памети и чистог срца.

Пробдесмо ноћ. На крају, безмало се не изгрлисмо кад свану дан и незвани гости одоше низ поток стално се осврћући, у страху да им не пуцамо у леђа. Не схватају несрећници да српски војник не пуца противнику у леђа. Те ноћи, мој школац, схватио сам да су људи једнако несрећни, ма на којој се страни налазили у рату. Али, коме то доказивати, кога то интересује? После оне велике кланице мислио сам да рата више никада неће бити. Преварио сам се. Једва да прођоше двадесетак година, све поче изнова. Најгоре је, што ће се то понављати кроз време и генерације... Јах, тако ти је то, човек је проклето створење, које нико не мрзи толико, колико оно мрзи себе.

Ватра на огњишту се скоро угасила. Старац је процара штапом, ја убаших нову цепаницу. Ослонивши се о

штап мој сабеседник заћута. Нисам хтео да му досађујем новим питањима. Ускоро приметих да је задремао. Устадох полако и тихо, да га не пробудим.

Дошавши кући записао сам причу мојег комшије, да је не заборавим.

Постоје приче које не смеју бити заборављене.

О ПИСЦУ

Светолик Станковић је рођен 1945. године у селу Бабичко, недалеко од Лесковца. Објавио је десетак књига поезије и прозе. Добитник је многих награда и признања.

Члан је Српске духовне академије у Параћину.

Добитник је „Повеље Српске духовне академије“ у 2018. години. У знак признања за значајан допринос нашој књижевности, духовности и баштини, а посебно истичемо роман „Сидонијин поглед – о Исидори Секулић“.

Лауреат је највише награде „Раваничанин“, Српске духовне академије у 2019. години: Највише признање за трајан допринос српској књижевности, духовности, култури и националној баштини – награда за животно дело.

Члан је УКС.

Живи у Лесковцу.